

AZ
ELLENZÉKI SZELLEM

AZ
ISKOLÁBAN.

*(Felolvasatott a budapesti I. kerületbéli tanítói kör 1876. évi
márczius 25-én tartott gyűlésében).*

ÍRTA:
GYERTYÁNFY ISTVÁN

Ára: 30 kr

A BUDAPESTI ÁLLAMI ÉS POLGÁRI ISKOLAI TANÍTÓ-
KÉPEZDE IGAZGATÓJA

BUDAPEST, 1876
NYOMATOTT A M. KIR. KÖNYVNYOMDÁBAN

Az ellenzéki szellem az iskolában.

Ha illendő dolognak tartanám egy ily szerény kis értekezést, minő ez a mai, valamely jeles motto bokkrétájával díszíteni fel, úgy bizonyára nem választhatnék hozzá illőbet Göthének amaz ismeretes mondásánál: „Grau, theurer Freund ist allé Theorie, und grün des Lebens goldner Baumnem azért mintha e szavak értekezésem tárgyára csak távúiról is valami világot derítenének s így az alapeszmék családi összeköttetésének némi jelzésére szolgálhatnának, hanem inkább azért, hogy jóelőre észrevétethessem tisztelt hallgatóimmal, miszerént abban, amit fölvelt tárgyamról mondanó leszek az u. n. „tudományos pedagógia“ csillogó elméletei épp oly távol lesznek, mint az egyszerű magyar alföldi népiskola a jénai és lipcsei egyetemektől. Sőt érdekemben állott a mellőzés rhetorikai figurájának révén becsempészni ide ama Göthei mondást már csak azért is, hogy így tisztán empirikái álláspontomat jelezve, még a szorosabb logikai rendszeresség és osztályozás kötelezettsége alól is magamat fölmentve érezhesen: A rendszer és elmélet hiányaiért sikerülni fog talán kárpótolni Önöket a fölvelt alapeszme köré csoportosítandó konkrét tapasztalataim előadásával. Nekünk a népoktatásügy embereinek illik leginkább meggyőződve lenni afelől, hogy mennyivel többet ér a tapasztalatokból csinálni elméletet, mint megfordítva innen-onnan kölcsön-

zott elméletekkel experimentálni. Megvagyok győződve, hogy annak legnagyobb része, amit köznevelésügyünk rendezésében megbánni okunk van, onnan eredt, hogy állami önállóságunk mézes éveiben oly nagy előszeretettel experimentáltunk azokkal az idegen elméletekkel. Nem akarok hálátlanul hadat izenni a tisztán elméleti tanulmányoknak, melyeknek magam is csak, köszönhetek valamit, csupán a t:lzás és egyoldalúság ellen szeretek tiltakozni minden lehető alkalommal, amire kiválóan ösztönöz a közmivelődésügy terén észlelhető ama divatkorságunk, melynél fogva ha nem csalódom most is éppen azon a ponton állunk, hogy a német pädagogiai elméletek köntösének viselésébe beleunván, ezentúl egy másik külföldi szabónál, Mr. John Bulinak műterméből akarjuk magunkra szabtatni a pädagogiai bölcsesség házi köntösét. Ideje volna tehát itt a tanügy terén is követni ama régi latin közmondást, melyet némi, licentiával a következőképpen módosíthatnák: Barátom Plato, barátom Aristoteles is, de legközelebbi barátom az öntapasztalat és öngondol-

k o d á s.

Ideje lesz azonban a dologra térnem, nehogy rövidke értekezésem kiszaladjon a hosszú bevezetés abderai kapuján.

Azt ígértem vala fennebb, hogy szándékom az alapeszme köré csoportosítani azokat a konkrét tapasztalatokat, melyeket e tárgyban magam eddigelé szerezhettem, vagy a melyeket mint célomhoz tartozókat másoktól u. m. egyes hivaltársaimtól, sőt egyes pädagogiai Íróktól is összegyűjtenem lehetett. Ehhez jó lélekkel oda tehetem még azt, hogy czikkemnek tárgyát is a tapasztalat adta, megírására az ösztönt pedig az élet. El kell mondanom, hogy mennyiben, már csak

azért is, mivel ez fölvelt értekezésem alapfogalmának kifejtéséhez vezet.

A leggyakoribb jelenségek közé tartozika mióta csak iskola létezik a világon az, hogy tanító és tanítvány között különbnél különbféle kellemetlen conflictusok keletkeznek. Úgy hiszem, keveset mondok, ha azt állítom, hogy az iskolákban a tanítási időnek átlag legalább is Vio-e ama különböző iskolai processusok letárgyalására fordítatik. A perköltségek se megvetendők. A tanító a maga részéről az időn kívül, a mi nálunk úgy sem jön számításba, rendesen jó adag életkedvvel, néha egészségével s nem ritkán a szülők és előjárók bizalmának elvesztésével fizet; a mi pedig a gyermeket illeti, ez sem maradhat adós és az elvesztett gyermeki boldogságon kívül az u. n. lucrum cessans-szal, vagy is a per alatt hevertetett tőkéje hiányzó kamataival fizeti le tartozását.

Tudni való, hogy a felperesek mindig a tanítók; csakhogy ők rendesen két czimen folytatják azt a pert.

Az egyik rész elkeseredve panaszolja, hogy mennyire romlott ez a fiatalság, pedig ők a legszigorúbban igyekeznek fentartani a fegyelmet, folytonosan szidják büntetik a hibásokat, még sincs semmi haszna.

A másik rész is ugyanazon panaszszal áll elő, csakhogy az indokolás egyenes ellentéte az elsőnek; ezek pedig-je oda megy ki, hogy: pedig ők milyen humánusán bánnak mindig tanítványaikkal, megadnak minden lehető engedményeket, nincs soha egy rossz szavuk se hozzuk. „Az a hálatlan ifjúság mégis mily rútul vissza él tanítója jóságával!“

Mindkét rész erősen összetart abban az egyben, hogy a hiba nem bennük, hanem a tanítványok-

ban van. „Megvan romolva az ifjúság“! Ez a refrain.

Mi azonban ne sokat hallgassunk rajok, hanem-terjeszszük ezt az egész ügyet a pedagógia törvényészéke elébe.

És ezzel van szerencsém egyszersmind bemutatni tisztelt hallgatóimnak jelen értekezésem tárgyát az „Ellenzéki szellemet“ a fentebbi két konkrét példába öltöztetve, mint tőről metszett oldalajtást iskoláink élőfájáról.

Az előre bocsátott szemléltetési példák után következhetnék már egy kevés elmélet is, s ha már elmélet kell, ugyan kikhez folyamodhatnánk inkább, mint német szomszédainkhoz —? Ezúttal egy kevésbé ismeretes pedagógusnak, Lange Fr. A. marburgi tanárnak elmékedéseit akarom itt felhasználni, kinek ugyan ezen tárgyról irt figyelemre méltó tanulmányát értekezésem fonalán még több helyen is felhasználtam.

Mindenek előtt azzal kellene tisztába jönnünk, hogy mit értsünk tehát az iskola ellenzéki szelleme alatt? Itt ugyanis az okozhatna némi zavart, hogy az „ellenzék“ szót a közéletben, rendesen az ő szűkebb jelentésében szokták 'venni,' melyben egyértelmű a politikai ellenzékkel. Hála Istennek nekünk az ellenzék e fájával nincs semmi közünk. A tanügy embereinek a pedagógiai értelemben vett ellenzéki szellemmel van baja s ez előttünk a serdülő nemzedék kormányzásában bizonyára nem kisebb jelentőségű tényező, mint ama másik koordinált fogalom, a politikai ellenzék status férfaink előtt a népek és országok kormányzásában.

Ezt a mi hatáskörünkbe tartozó ellenzéki szellemet Lange Fr. marburgi tanár a következőképpen határozza meg:

„Az ellenzéki szellem pädagogiai szempontból tekintve nem egyéb, mint az egyes növendékek — vagy a növendékek egész közönségének a nevelői tekintély ellen irányuló törekvése. Eredetét a velünk született szabadságvágyban találhatni fel. Gyarapodik a fejlődő erőnek érzete által. Ezért nem ritkán a legtehetségesebb növendékeknel nyilvánul a leghamarább. Avatott nevelői szemek előtt nem csak nem veszélyes, sőt inkább örvendetes jelenség, mert a tehetséges ellenzéki szellemitekből válnak ki a derék jellemek; tappintatlan bánásmód mellett azonban az iskolai élet egyik leggonoszabb betegségivé fajulhat s tulajdonképpen csak ekkor válik az ellenzéki szellem egyes növendékeknel, vagy a növendékek egész közönségénél olyszerü törekvéssé, mely közvetlenül és szándékosan a nevelői — tanítói tekintély megingatására vagy megsemmisítésére irányul.“

Úgy hiszem, hogy Lángénak ezt a fogalom — meghatározását saját ebbeli tapasztalataink álláspontjáról is igazoltnak fogjuk találni. Az ellenzéki szellem lélektani indokai nagyon közel fekszenek.

A növendék fejlődő ereje nem szereti az elébe rakott korlátokat s a hol csak lehet úgy tesz velők, mint a tavaszi olvadásoktól felduzzadt folyó a mérnökök szabályozó töltéseivel: vagy aláássa, vagy áthágja azokat a hol csak szerét ejtheti. Az önfejlődés elévülhetlen természeti törvényénél fogva minden gyermek ösztönszerűleg igyekszik magát eredeti módon fejleszteni, örvend a saját gondolatainak, lassanként elkezdi ítélni és bírálni, szelleme folvást növekvő erővel működik, gyakran egész csendben, de mindig szabadon. Az emberi szellem ezen természetszerű fejlődési folyamatában a nevelésnek minden korlátoló behatásai önként érthetőleg kellemetlenül érintik a növendé-

ket és ilyenkor aztán főleg csak vérmérsékletétől függ, hogy a behatás elleni visszahatás úgy nyilvánuljon-e mint félénk zárkózottság, vagy mint nyílt oppositio, egyenes szembeszálás. Íme ebben áll tehát a tanító és tanítvány, vagy nevelő és növendék között előforduló collisiók lélektani, azaz természetes eredete. Gyakran megesik, hogy a visszahatásnak ez a két neme egy sajátzerű vegyülékben, az ellenzéki arczkifejezésben jelentkezik. Ez az mi rendesen leghamarább kihozza sodrából a tapasztalatlan tanítót; midőn a tanítványnak egyszerre csak arczára ül egy bizonyos „eltérő vélemény”¹ és anélkül, hogy az valamely határozott tényben, vagy bár csak ingerlés! szándékban nyilvánulna, egész magaviseletéből kiérzik az ellenzéki szellem. E jelenség, kivált ha öntudatos malitiából származik, kétségkívül igen bosszantó s így kellemetlen hatást gyakorolhat. Innen van aztán, hogy kivált a fiatalabb tanítókat néha csaknem féktelen kitörésekre ingerli. Pedig az ilyen esetek annál kritikusabbakká tehetik a helyzetet, minthogy a már kifejtett ellenzéki hangulathoz oda társul az a — bizonyára minden nevelő előtt ismeretes kétértelmű ártatlansági érzet is, mely így a legveszedelmesebb összeütközések előidézője lehet. A nekihevült tanító ilyenkor büntet indulatból, gyakran pedagógiailag véve helytelenül, számtalanszor pedig igaztalanul, mert félreértésből. Az a tanító ki tanítványait minden tekintetben és behatóan tán még nem tanulmányozhatta s így biztosan nem is ismerheti, soha sem tudhatja tisztán, hogy a gyermeknek ilyen vagy amolyan tette, magatartása, vagy arczkifejezése tulajdonképpen minő erkölcsi képzetek kifejezése lehetnek, más szóval: váljon a reá kellemetlen benyomást gyakorló magaviselet

öntudatos és szándékos roszakaratból származik-e, vagy pedig csak olyan önkénytelen és ártatlan saját-szerűsége a növendéknek, melyen ő maga sem segíthet, s melynek természetes magyarázatát egyetlen mélyebb pillantás megtalálhatná. E tekintetben ne bízzék senki túlságosan a maga emberismeretében. Azok a biztosoknak vélt külső jelek a gyermeki jellemek tanulmányozásánál hányszor nem tették már csúffá a tanítók pedagógiai elbizakodottságát, kivált azokét, kik a tapasztalás könyvét mint egy kissé igen köznapiast és unalmast mellőzhetők tartják. Magam is, habár nem vádolhatom magamat azzal, hogy valaha a tanítóknak ama fentebbi kategóriájába tartoztam volna, minden elővigyázatomban is nem egy ízben tévedtem az ellenzéki szellem külső jeleinek megítélésében. A sok közül csak egy esetet hozok fel, minthogy az egy oly álsymptomán alapult, mely valószínűleg másokat is félrevezethetett. A kezdő osztályba lépett tanítványaim között volt különösen egy, ki — mihelyt a tanár figyelme rá irányult, azonnal valami saját-szerű mosolygó arcot öltött. A fiú 15—16 éves lehetett s így jóval túl azon a koron, melyben a gyakori mosolyt valami ártatlan gyermeki naivitásnak lehetett volna venni.

Nem bírván tehát e feltűnő magaviseletnek más-nemű magyarázatát adni, mint azt, hogy a mosolyra okvetlenül magam adok alkalmat, syllogismásomnak ezen önmagam ellen irányuló zártétele elsősorban is — mi tűrés, tagadás —! kellemetlenül hatott reám. Így tett saját kedélyhangulatom kevésbé alkalmassá arra, hogy az előttem lévő esetet kellő tárgyilagossággal megítélhessem. A fiút tehát komolyan rendre utasítottam, de egy-

szersmind szigorú felügyelet alá vettem önmagammat is, hogy váljon előadásom akár tárgyánál, akár modoránál fogva nem okozhat-e ránézve valami komikai, nevetető hatást. Úgy találtam hogy e részben nincs okom semmi szemrehányást tenni önmagamnak s ím még is, midőn kevés idő múlva újból a fiúra tekintek, az megint csak a régi módon mosolyg a szemembe. Elő voltam készítve már arra, hogy egy kissé indulatba jöjjek. Szigorúan kérdőre vontam tehát, hogy mi indítja és jogosítja fel őt arra a szüntelenni mosolygásra, melyre midőn csak néma bámulással felelt, a mi viszont nagy nevetési hajlamokat idézett fel az egész osztályban, magaviseletét megátalkodottságnak vettem s így egyszerűen kiutasítottam a tanteremből. A fin szóltanul, de könnyezve távozott. Még az nap hívatlanul lakásomra jött s itt ártatlanságának megható jeleivel kért tőlem bocsánatot váltig erősítve, hogy ő nem tud semmit arról a mosolygásról s ha még is tette és teszi, az neki csak olyan szokása, melyről legjobb akarata mellett sem tehet.

Erről később tanártársaimnak egyhangú tapasztalatai is meggyőztek s én a hirtelenkedésem miatti megbánáson kívül azt a lélektani tapasztalatot is szereztem hogy, a gyermekek — és ifj aknái mutatkozó mosolygó ábrázatok nem mindig vezethetők ugyan azon lélektani motívumokra vissza, melyeket rendszeren önmagunkon s másokon is tapasztalni szoktunk. Pädagogiai és lélektani fogalmainknak eme logikai gyarlóságai hány szegény tanulónak nem okoztak már sok keserű, mert igaztalan lelki szenvedést! Vajha az ehez hasonló esetek, mert hányat nem hozhatnánk még fel ilyet, intőpéldául szolgálának legalább arra az egyre nézve, hogy óvakodjunk növendékeinkkel

szemben minden indulatos rögtönbíráskodásoktól, még az esetben is, ha a káros ellenzéki szellemnek a legkétségbevonthatlanabb nyilvánulásaival állanánk is szemben.

Mit tegyünk tehát az ily esetekben? Mentére hagyjuk tán a dolgot a miatti aggodalmunkban, nehogy csalódván növendékeink tetteinek megítélésében, valami igaztalanságot kövessünk el rajtok —? Oh nem. Van a többek között egy mód, mely ily esetekben okosan és a maga idején alkalmazva ritkán szokott cserben hagyni.

Ez pedig abban állana, hogy a tanító megőrizve kedélye nyugodtságát, hívassa magához tanítványát bizalmas négy szemközti beszélgetésre. Már magában az a gondolat, hogy tanítójának lakására kell mennie elevenebb benyomást gyakorol az ifjúra s az első néhány szónál nem lesz nehéz felismerni, hogy valódi malitiával, vagy pedig ártatlansággal van-e dolgunk? Ritka eset, hogy egy a maga idejében alkalmazott, a gyermek szívéhez szóló bizalmas és szeretetteljes négy szemközti beszéd által tisztába ne jöhetne a tanító tanítványával és az így szerzett tájékozottság a legtöbb esetben már gazdag eredmény. De rendszeren ennél több az amit általa elérhetünk. Ez az eljárás helyesen alkalmazva tiszteletet és szeretetet ébreszt a tanítványban tanítója iránt s ha netán büntetés gyanánt volt is alkalmazva, sokkal kedvezőbb erkölcsi hatása lesz a szokott iskolai nyilvános büntetések legnagyobb részénél. A jobb érzésű ifjakat inkább kíméli, a rosszakat pedig inkább megviseli. Egy-egy ilyen négy szemközti jelenet, olykor egy önkénytelen szerencsés ihlet által is támogatva, sokszor csinált már valóságos Pálokat a Saulokból. Természetes, hogy ilyenkor az egyének és a körülmények különbfélesége mindig más meg más

eljárást fog élönkbe szabni, csak egyben ne lenne soha különbség és ez: hogy mindig nyugodt és mindig szeretetteljes legyen a tanító beszéde. Ha a tanító úgy találja, hogy tanítványa a fegyelemnek vagy tanításnak valamely pontjára nézve csakugyan „eltérő, véleményben“ volna, úgy soha sem tanácsos az ilyen bogokat mindig csak a tekintély éles kardjával metszeni ketté. Csak a tudatlan és charlatan tanító kénytelen mindegyre előrántani ezt a fegyvert; tán azért is szokott az nála oly hamar elkopni. A valódi tanító és nevelő soha sem fogja méltóságán alóli dolognak tartani minden olyas esetekben egész nyugalommal és a legőszintébb jóakarattal fölfejteni és megértetni tanítványával a maga álláspontját. Megjegyzendő azonban, hogy ha az ifjú (mert gyermekeknél alig fordulhatnak elő ilyesfélék) benn az iskolában, az osztály színe előtt merészelne valamely nyílt és arczátlan szembeszállást kísérteni meg, úgy ily esetben nincs helye a kíméletnek és a rögtöni erélyes — habár mindig nyugodt és szenvedélytelen rendreutasítást elhalasztani egy perczig sem volna tanácsos.

A makacs és nyelvelő arczátlankodásokkal bizonyára mindig csak kurtán kell elbánni és hogy az ilyeneket fontos lélektani okokból nem kell össze tévesztetni a szellemi erő és eredetiség ártatlan oppositójával, melynek kímélését fentebb ajánlám, ezt nem szükség hosszasan bizonyítgatni.

Egyébiránt mindig kívánatos, hogy a tanító, kivált ha gyakrabban kezdenek előfordulni iskolájában az ellenzékieskedések — kezdje azon a dolgot, hogy vegye először is önmagát szigorú bírálat alá. Mert korántsem elég az, hogy minden ilyes előforduló esetben csak úgy könnyedén „el bánják“ tanítványaival. Annak, kire egy em-

beri lélek ápolása és fejlesztése bízott, nem elég beérni hivatalos teendőinek kimért s olykor tán szívtelen teljesítésével. Ez nem nevelés, hanem napszámosság. A valódi tanító minden adandó alkalommal számon kéri magától, hogy vájjon elég erős-e a szeretet és igazság szellemében, s hogy váljon elég hű és igaz odaadással ápolta-e mindenben a rábízott gyöngéd szellemi csirákat, szóval azon benső eredmények elérése után törekszik, melyekről rendesen legkevesebbet tud a világ, melyekért ennélfogva nem jár se anyagi haszon, se hir, se dicsőség, mert azokat nem lehet k i m ú t a t n i se az évi vizsgálatok diszkirakataiban, se a tanfelügyelő urak hivatalos rubrikáiban és dicsérő felterjesztéseiben, se az évi tudósítványok nyomtatott öntetszelgéseiben, se a kegyes indulata újságr riporterek tanügyi rovataiban; de a mely szerény benső eredmények jövő kifejlődésükben még is százsorta többet érnek az adminisztratio és a színpadi hatáshajhászat minden csillogó műtatványainál.

Igen, igen! lelkiösmeretes és szigorú tanítói önbirálat: ha ez elegendő mértékben megvolnánálunk, hányszor nem ismerhetnék fel ennek varázstükrébeu az iskolai ellenzéki szellem valódi indokait! Például: A. ur nem látja be, hogy az ő élettelen, robotba csinált tanítási jchablonjai és bódítóan unalmas mechanismusa nem is méltók egyébre, minthogy elaludják, elolvassák, eljátszodják, vagy a legkedvezőbb esetben elmerengjék tanítványai az óráját és mégis csaknem magán kívül van dühében, ha kijátszatásának nyomára jön. B. ur tanítósa a főúri szeszélyek és szenvedélyességek korlátlan uralma alatt áll, az ő órái folytonosan egy forrongó vulkán kráterében tartanak. Ha erős affectusainak tárgya kívül van az

iskolán, ez annyira lebilincseli őt, hogy előadásain lelke helyett csak akadozó nyelve van jelen, de azért jaj neked oh nyomorult rabszolga-tanítvány, ha türelmednek szétszaggatott fonalszárait valamiképp előbúvni engeded. C. úr alkalmas tanári temperamentum volna különben, csak az a baja, hogy „cerebrum non habet“, nincs a tanításának semmi veleje, vagy az iskola szokott műszavával élve: „mindig csak szalmázik“. Eléggé igyekeznék ugyan elütni — vétetni a dolgot, enyelgéssel, tréfával, anekdotákkal. Egyelőre ez meg is teszi a maga hatását, hanem hát a „puklira species“ megöl még is csak kikandikál az üresség, a szalma. Ezért ennek a „kedves, jó embernek“ is nyakára ül elébb-utobb az „ellenzéki szellem az iskolában“. D. ur folytonos vallás-erkölcsi elmélkedéseinek kolompzugásával gyötri és provokálja a türelmes figyelmet; előtte már a gyermeki elevenség és vidorság ártatlan nyilatkozata is az istenfélő jámborság ellen elkövetett bűn, minél fogva neki már egyenesen az emberi természet opositiojával gyűl meg a baja s így tovább, tisztelt hallgatók! a nevelés- és oktatástani pathologia gazdag változatossága szerént.

A felsorolt A. B. C. és D. tanítói typusokon kívül felhozhatnék még annyi variánst, hogy az alfabét alig lenne elég m égj elesésükre. íme t. hallgatók! ezek és a hasonló typusok csinálják az ellenzéki szellemet az iskolában. S lám mind az a sok baj, vesződés, sőt szenvedés és szerencsétlenség a mi abból a következmények logikai láncolata szerint majd a tanítóra, majd a tanítványra, majd mindkettőre nézve kifejlődött, mily könnyen elhárítható lett volna, ha az illető tanítók képesek lettek volna a maga idejében fölismerni a bajt — önmagukban. Nem lehet

ezt a jó tanácsot elégszer, s elég sokféle alakban feltálatni s azért saját tapasztalatim köréből még egy oly életkép illustratiojával fogok szolgálni, mely végkimenetelében meglehetősen trágikai ugyan, de kivált a pálya kezdetén álló ifjú pályatársaimra nézve annál tanulságosabb lehet. Ez okból bocsánatot kérek, ha pszichologiai rajzom egy kissé részletesebb leend, mint a hogy kellene.

A tanító, kiről a példa szól, legkedvesebb tanítványaim egyike volt. A legszebb reményeket kötöttem ez ifjúhoz. A természet kitűnő észtehetőséggel ruházta fel s nem csak könnyen, de nagy kedvvel is tanulta mindazt, a mit a tanterv, mint leendő életpályájára nézve szükségeset elébe szabott, sőt azt is, a mit a magánszorgalom tárgyául neki ajánlottam. Erkölcsi jellemének kiválóbb sajátságai voltak a szerénység és szelidség s ezért mindenki szerette és becsülte őt; nem is volt egész iskolai életében soha senkivel valami komolyabb conflictusa. A szorosabb lélektani analysis azonban már I éves növendék korában felismerhetett benne valami sajátságos nőies sentimentalismusra és ábrándosságra való hajlamot, a mi annyival feltűnőbb volt, mivel olyan életkorból származott, melynek egészséges talajában ama virágházi növény nem igen szokott megteremni. Ez a hajlama, ki tudja minő titkos ifjúi olvasmányok által táplálva, már benn az intézetben is kezdett rá nézve némi bajokat szülni. A III. osztály tanítási gyakorlatainál kevésbé tűnt ki, mint a hogy tehetségeitől várni lehetett volna. Úgy látszott, mintha nem bírna elég érzékkel a tanítás gyakorlati kellékei iránt. Sentimentalismusa itt főleg abban nyilvánult, hogy a gyermekekkel való bánásmódjában túlságosan édeskés volt. E hiányát azonban bőven feledtette előkészülésének lelkiös-

méretes alapossága által. Hibáit, szögleteségeit
benn az intézetben gyalultuk a mennyire lehetett
s a végén kitűnőleg letett tanképesítési vizsgálata
után hozzákötött jó reményeim, ha nem is rendü-
letlenül, de még mindig elég szilárdan állhatták.
A véletlen úgy hozta magával, hogy nekem ma-
gamnak kellett az ifjút egy nagyvárosi igen szép,
de meglehetősen terhes állomásra ajánlanom, hol
az idegen nyelv mellett sok és vásott gyer-
mekek tanításának nehézségeivel kellett megkü-
zdenie. Midőn ezt tettem jellemének megítélésénél
egy pontbau tévedtem s ez, hogy k é p e z e l ő
tehetségének ama beteges, elfaj z.á-
sa, az ábrándozás! hajlam elhomá-
lyosította ítélő tehetségének tisz-
taságát befelé, azaz önmagával szem-
ben is s hogy ennél fogva józan ön-
becsérzet e, melyről eddigelő sze-
rénysége tanúskodott, gyorsabban
mint véltem volna elfajzásának in-
dult. Ezt a lélektani diagnosist fájdalom én is
csak akkor tehettem meg, a midőn ránézve már
késő volt — éppen mint a hogy az orvos urak
szokták megállapítani a betegség diagnosist —
a szomorú jelentés számára. Az önbecsérzetnek ez.
az elfajzása két okozatnál fogva idézte elő a fiatal
ember bukását. Először is azért, hogy rögtön
önállóságra jutván a mohón felfalt nagyvárosi
élvezetektől ittasulva, régi függésének minden al-
kalmatlan nyűgeitől egyszerre emancipálni sze-
rette volna magát, s ezért óvatosan, de követke-
zetesen került velem minden érintkezést, nehogy
valamiképpen jótanácsimmal arany szabadságának
korlátozója lehessen. Másodszor azért, hogy a
fentvázolt pszichológiai mozzanatok által megzavart
önismerete teljesen védtelen állapotba helyezte őt

azzal a veszedelmes iskolai ellenzéki szellemmel szemben, melyet sokkal inkább saját megvakultsága, mint a kedvezőtlen külső körülmények zúdítottak fele ellene.

Az előadottakból nem lesz nehéz a bekövetkezett katasztróphát — ha nem is kitalálni, de legalább megérteni, indokolni. Az ifjú tanító első fellépésében itt is az az édeskés sentimentalismus játszódt a főszerepet, mely modor azonban ezekkel a nagyvárosi vásott gyermekekkel szemben a lehetőségek legszerencsétlenebb helyen volt alkalmazva. Ez — és ama körülmény, hogy a gyermekek nyelvén sem tudott egészen hibátlanul beszélni, csakhamar aláásta minden tekintélyét.

Bekövetkezett a legnagyobb bajok egyike, a mi tanítót érhet t. i. az, hogy nevetséges lett saját tanítványai előtt. Óráin a rendtlenségek mindig fokozottabb mértékben kezdettek előfordulni, de egyszersmind ő maga is hova-tovább ingerlékenyebb lett s így egyik szélsőségből a másikba esett: az eredetileg szelíd, érzelgős ifjú a legmeg gondolatlanabb indulatoskodásokra engedte magát ragadtatni. Egy ismeretes francia közmondás szerint: a magasztost a nevetségéstől csak egy lépés választja el. E közmondásnak lehetne tehát egy hasonmása a pedagógiában s ez: hogy a legszelídebb és érzelgősebb tanítókból válnak ki a leghamarabb bizonyos körülmények, között a legbrutálisabb tanítói zsarnokok. Bevégezhetem már rajzomat. A dolognak az lett a szomorú vége, hogy az illető annyira meggyűlöltette magát mind előjárói, mind a szülők előtt, hogy a midőn egy újabb fölhevültében indulatos bánásmódjának oly jelelt adta volna, mely a mívelt szülők között a legnagyobb megbotránkozást és elkeseredést szült, hiva-

talos állásától annak rendje szerint felfüggesztett s most a szerencsétlen ott küzködik az öngyilkosság és elmezavar Scylla és Charybdise között s hogy kigázol-e belőle szerencsésen — az még ezután válik el.

És most folytassuk tovább tárgyunk megszakított fonalát.

Azt akartam bebizonyítani, hogy a tanítók a legtöbb esetben önmaguk az ellenzéki szellem okozói, s reményilem bizonyítékaim, példáim után — e tétel általánosságban meg is fog állani t. hallgatóim előtt.

Nem tagadhatni azonban hogy, egyes esetekben a legjobban vezetett tan- és nevelő-intézetekben is akadhat egy-egy olyan növendék, a ki örömet leli abban, ha tanulótársait holmi merészebb csínyekre lovalhatja fel; az ilyeneknek tetszik a vezérszerep s emiatt készek a legkörmönfontabb hunczfutságokat is elkövetni vagy követetni. Való az is, hogy az ily agyafúrt ficzkók még a legjobb intézetekben is idézhetnek elő habár csak múltó zavarokat. Általán véve mégis állani fog az, hogy az effélék csak ott verhetnek tartós gyökeret, a hol rájuk nézve kedvező a talaj. A hol a tanítók iránti tisztelet és szeretet általános, és gyökereivel behatolt a növendékek szívéig, ott legalább a tanár ellen intézett csínyek képtelenséggé válnak és a netán más intézetekből ide züllött nebulóknak elvégre is vagy szépszerével át kell változniok, vagy ha csakugyan javíthatlanok, a reájok nézve annyira kedvezőtlen légkörből önként is kironatnak. Különbén is az ilyen egyéniségek megjavítása nem képezheti egy nyilvános intézet feladatát. Itt egyéni javításra, egészen individuális nevelésre volna szükség a mire a nagyobb tan- vagy nevelő intézetek nem vállalkozhatnak. Itt

tehát, kivált kritikusabb esetekben az intézeti közérdekek megmentése sürgősen parancsolja az erkölcsi mótely gyors és elszánt eltávolítását. Ha tehetségdús szeleburdik nem annyira szándékos rosszszaságból, mint inkább azon természetes fölényből, melylyel az eszejobb bír a korlátoltabb tehetségnek fölött, válnak az ellenzéki magatartás kolomposaivá, úgy az ilyeneknél minden áron a fentebb ajánlott szelidebb eszközt (a bizalmas magánbeszélgetést) kell alkalmazni. Hisz az ilyen bizalmas társalgás által végül is csak annak tesz eleget a tanító a mit a nevelés fogalma különben is szigorán megkívánna s ez: helyre állítása a tanító és tanítvány közötti bensőbb, kedélyesebb erkölcsi viszonynak.

A hol ez a viszony hiányzik és az iskola csak a rideg kötelességleróvás mechanizmusára van alapítva, ott rendszeren hamar előáll a nyilvános intézetek legveszedelmesebb betegsége a növendékek egész közön s égére kiterjedő ellenzéki szellem. Tekintélyes pedagógiai írók s ezek közt Schleiennacher azt tartja, hogy e baj nem egyéb, mint a tanulók közt kifejlődő közszellem ferde kinövése, mely ott tör ki leghamarabb, ahol a tanítók elmulasztották egy egészséges közszellem kifejlesztését egész öntudatosan célba venni. A tapasztalás bizonyítja, hogy a tapipintatosan kifejtett erős erkölcsi alapokon nyugvó közszellem az egyedüli biztos gát minden ellenzéki bujtogatások ellenében; De másfelől bizonyos az is, hogy még a megszilárdultnak látszó nemesebb irányú közszellem is könnyen ölthet bizonyos körülmények között válságos ellenzéki alakot. Végtelen sok függ e tekintetben, amint említöm is már, az előljárók, tanítók személyiségétől.

Egy szeretve tisztelt tanítóval szemben soha

sem lesznek a közszellemnek oppositionalis áramlatai, hanem annál fenyegetőbb e veszedelem az ilyen tanítók mellett vagy után működő gyengébb és tappintatlanabb tanítókra nézve. Ezért valóban bajos volna eldönteni, hogy a közszellem fölbresztése valamely tanintézetben növeli-e vagy kevesbíti az oppositionalis veszélyeket. Mivel pedig elvitázhatatlanul áll az, hogy a szilárd erkölcsi alapokon nyugvó közszellem a köz- vagy nyilvános nevelés és tanítás céljai szempontjából föltétlenül kívánatos, úgy annyira, hogy ennek elnyomását semmi körülmények között se lehetne tanácsolni: nincs más mód a tanítóra nézve, mint mentői előbb megszereznie azt a morális értéket, melynek segélyével necsak veszélytelenné tegye a közszellemet, de sőt azt, mint egyik leghathatósabb nevelési eszközt positiv irányban fel is használhassa.)

Hogy mily rögtön kitörhet az ellenzéki szellem a közszeretben álló derék tanító nyomaiba lépő gyengébb és tappintatlanabb tanító ellen, erre nézve is hozhatok fel egy érdekes iskolai történetet.

Egy intézet felsőbb osztályában a vallástanítás az azelőtti közszeretben álló jeles vallástanárr helyett Dr. Puzduri úrra bízott*). Puzduri úr tehát belép az osztályba és elkezd egy tudós, körmönfont diszpredikációt a ker. vallás nagyszerűségéről. A beszéd igen remek lehetett különben, de volt egy nagy hibája s ez hogy elhangzott a fülek mellett s az egézből nem

*) E szót illetőleg megjegyzem, hogy Erdélyben ez általános gúnyneve a hirtelen felfortyanó, pezderkedő embereknek. A szó ben van különben a magyar akadémia nagy szótárában is.

hatott be a szívekbe egy árva szó se. A növendékek jobb zamatú szellemi koszthoz lévén szokva, csakhamar ásitás, pusmogás s több effélék alakjában kezdtek mutatkozni az elégületlenség és unalom előjelei. Az óra nagy nehezen lejár; de már a közelebbi órán, midőn Puzduri úr előadása egy dagályos periódus tengerének közepe táján evezne, lassú lábcoszogás vált hallhatóvá, mely a periódus tagjainak szaporodásával egyenlő arányban kezdett fokozódni. P. ur isszonyú dühbe jön, és az első óra kenetteljességével nem éppen öszhangzóan ömlöttek ki ajkán a felkavart indulatok salakos kifejezései s ebben csak úgy kergették egymást a pimasz, czudar, szamar, kamasz, gazember stb. elnevezések. A fiúk előtt egészen szokatlan lévén az ilyen modor, fölhevülnek s a kényesebb becsületérzéssel bírók egyike, ki a szó jobb értelmében az osztály vezére s szája volt mindig, szabadságot vesz magának „kikérni“ az ilyen kifejezéseket. Erre Puzduri úr a düh legmagasabb fokán rá rivall: „Már látom, hogy maga a főczinkos, kitakarodjék gazember az órámról“ és a fiú jobban tudván fékezni indulatait, mint előljárója — szó nélkül elhagyta a termet. A vezért azonban nyomban követte az egész osztály s Puzduri úr a faképnél maradt. E dologból később nagy hű-hó lett s a megszeppent fiúk jónak látják elmenni tanácsot kérni szeretett igazgatójukhoz. Ez dolgozó szobájába viszi őket és szigorú tekintet vetve rajok boszus — de fájdalomtól és szánaalomtól remegő hangon kiált fel „Fiúk mit műveltek! Hát ilyen dolgokat kell hallnom Önök felől!?” Nem kellett egy szóval se több, s a legtöredelmesebb vallomásra és megbánásra bírta őket.

Itt mellesleg meg kell jegyezniem hogy a fegyelmezésben jártasabb tanár s főleg az igazgató na-

gyon ki van téve annak a kísértésnek, hogy a gyengébb kollégák elleni kihágásokat ne vegye elég komolyan számba. A tanulóknak hihetetlen finom érzékük van aziránt, hogy mennyi szabadságot engedhetnek meg maguknak egyik, vagy másik tanárral szemben s a magaviseletnek ebben a megkülönböztetésében van valami hízlgő az ember hiúságára nézve. A fölényben levő tanár vagy igazgató elhitesi magával, hogy a tanuló hibája csakugyan nem oly nagy, mintha ugyan azt netalán vele szemben követték volna el. Miért járna tehát ép oly szigorral el a dologban, mintha Ön maga volna benne a bajban? stb. Nagy baj ha éppen maga az intézet igazgatója járul ily módon hozzá a tanárok tekintélyének megingatásához. Mert habár elkerülhetlenül szükséges is az, hogy a tanulóknak rendkívüli esetekben legyen hova panaszaikkal folyamodniok, de még is igen nagy betegségben szenvedne az az intézet, melynek növendékei hozzászoknának ahoz, hogy az igazgatónál panaszkodjanak a tanárok ilyen vagy olyan bánásmódja miatt. Hát mit mondjunk még az olyan esetekről, midőn maguk a tanárok vagy tanítók szándékosan működnek abban, hogy egymásnak erkölcsi tekintélyét aláássák az ifjúság előtt. Hazai intézeteink történetei mutatnak fel ilyen gyászlapokat. Fátyolt reá! Nem azért mintha oly könnyen megbocsáthatnánk nekik, hanem — mivel látásuk undorító. Maradjunk tehát csak az általános elveknél s mondjuk ki, hogy a hol ez a baj chronikus természetűvé válik, ott nem lehet felmenteni a vád alól sem az igazgatót, sem a tanárokat Ott nincs meg az egészséges testületi szellem a tanárok közt, mely pedig az intézeti Organismus életerejét képezi. Ott az egyéni érdekek fölébe kerekedtek a közérdekeknek, ott

az intézet van a tanárokért, hogy az táplálja gyomrukon kívül hiúságuk, irigységük és boszuvágyaiknak telhetlen étvágyát is. Hasonlítanak az ilyen tanítói- vagy tanári testületek a középkor „Raubrittereihöz”. Ezek anyagi javaiktól fosztogatták ki az embereket, amazok pedig ama szellemi javaktól fosztják meg az ifjúságot, melyek jogosan megillették volna őket. Sőt a hasonlat annál találóbb, minthogy többnyire az ilyen tanító testületeknek is megvannak a maguk sasfészekük az autonomikus jogok mohosult kőfalai- ban, melyeknek . biztos védelme alatt többnyire látatlanul és boszúlatlanul űzhetik a legvastagabb önzés mesterségét. Mi minden folyt és foj[?] néhol ezekben a sötét odúkban —? Milyen közszellemet fog teremteni a megkérgesült és egészen maga szabadjára bocsátott önzés, mely elbizakodott merészségét néhol egész odáig viszi, hogy azt az erkölcsi hatalmat, melyet a gyanútlan társadalom a tanárnak tanítványa fölött kezébe ad, arra használja fel, hogy ezekkel a maga privát hasznára a szó szoros értelmében közönséges napszámos! munkákat végeztessen. Ingyen napszámosság cserében a behuny[?] szemmel osztogatott eminentiáékért! Történnek ilyen dolgok a XIX. század u. n. -jogállamaiban"! Kizsákmányolni a szegény gyermek félelmét az ő gyámoltalan alárendeltségi állapotát, hogy adja oda physikai erőértékének filléreit annak a telhetlen emberevő molochnak — az önzésnek.! Van-e ennél undorítóbb neme a nyers erőszaknak —? Ámde mindezekre nincsenek §§. az államnak — s én bizonyára nem beszéltem rémmeséket Önöknek. És ugyan minő közszellemet várjunk az ilyen erkölcsi rothadványok közepette? Nincs ott hire-helye se az ellenzéki szellemnek — hisz ez é l e t j e l e n s é g, és mi okon

keresnénk ott szellemi életet? Iskolai rendjük — a büszhödt tócsa csendes nyugalma. Szellemi életet ott? Találni fogunk egy szerencsétlen tanuló-falkát, melyet nyers szitkokkal és üvöltésekkel terelnek ide s tova és a mi a közszellemet illeti, találni fogunk egy valódi műgonddal präparalt — rabszolgaszellemet.

Lám így nevelik ma is sok helyen a népet a democratiára s többnyire éppen azok, kik a leggyakrabban koptatják ajkukon e nagy és szent eszmét. Szellemi élet- és vagyonbiztonság — mikor jön el a te országod az iskolákban!?) *)

Es most — lássuk az ellenzéki szellemnek egy más jelenségét azt t. i. mely a kezdőtanárok pályájának legelső tövisét szokta képezni. Mert a kezdőtanárok elleni oppositio egészen más természetű, mint a r o s z tanárok elleni, s minthogy az kellő padagogia belátás által végetlenül könnyebben és gyorsabban elenyészethető, mint emez, nem fog ártani kitérnünk erre is egy kissé.

A gyermek természetes büszkesége nem szereti magát egy könnyen mindenkinek kormánya alá hajtani. A régi tanító — még ha gyűlöletes volt is — méltóbbnak tűnik fel az engedelmességre,

*) Bocsánatot kérek ezért — az első tekintetre nem egészen ide illőnek látszó oldalkirohanásért. Nem egy ilyen intézetet ismerek e hazában a hol egészen a leírt módon ápolják a rabszolgaszellemet, melynek varsói rendje még tetszik is a félrevezetett közvéleménynek. Hadd legyen bár ennyi elégtétele az ügynek, hogy adhassunk nekik egy-egy ilyen erkölcsi osztort, habár csak az általánosság bő leple alatt is. S annál kevésbé tudtam ellent állani ennek éppen most, midőn a szakszerű tanfelügyelet kérdésében megint oly rémesen huhogának a parlamentben az autonómiai teljhatalom és semmittevés baglyai.

mint az új tanító. Ha még egyszer oly nagy pompával fogják is tehát beiktatni mások az új tanítót, az ő tulajdonképeni bevezetéséről neki magának kell gondoskodnia, akkor a m i d ő n egyedül fog állani az osztály színe előtt. Az olyan intézetekben hol a kezdő tanítók gyakran és rendszeren szoktak váltakozni, csaknem bevett, hagyományos szokása a tanulóknak, hogy az új tanár életét tőlük telhetőleg megkeserítsék. A tanárt formáserént kipróbálják. Ilyenkor az élénk ellenzéki szellem biztos kórjelei gyanánt tekinthetők: ha a fiuk a legkisebb zörejre, például egy lábcoszogásra, vagy egy könyv becsapására azonnal és mindnyájan figyelmesekké lesznek, ha a zajfelé ravasz oldalpillantásokat vetnek, ha rokonszenves mosolygás terjed el azonnal az egész osztályban és végre hol egyik, hol másik félénk, de ravasz pillantásokat vet fel a tanítóra. Ha ez az állapot különböző váriatiokban huzamosabb ideig tart, úgy csaknem bizonyos folytatásképpen valamely nagyobb kihágás fog bekövetkezni, mely a legtöbb esetben egyenesen a tanár tekintélyének megingatására lesz irányozva. Itt még a tanár külsője is sokat határoz, s ha szerencsétlenségére hijjával van az imponáló külsőnek, úgy helyzete annál terhesebb leend. Az új és tapasztalatlan tanár ilyenkor rendszeren abba a hibába esik, hogy minden hosszás válogatás nélkül kiszemel magának visszarettentő például egy áldozatot: ez által megsérti a fiuk igazságérzetét és így őket még nagyobb ellenszegülésre ingerli. Pedig az is hasonló nagy hiba lenne, ha akár erélytelen lágyágból, akár ama téves elvnek hódolva, hogy nem jó büntetéssel kezdeni meg a pályafutást, minden áron kerülni akarná azt. Nem az tehát itt a kérdés, hogy igen-e vagy ne, hanem az, hogy mi-

képpen? Az első büntetés a kezdő tanítóra nézve vajmi nagyjelentőségű cselekmény! Itt tűnik ki igazán hogy váljon bensőleg eléggé el-készülve lépett-e a terhes pályára. Ha sikerül neki e fontos perczben leküzdeni minden személyes ingerültséget és minden elfogultságtól ment nyugalommal tudja megragadni a kétségbe vonhatlan és elpalástolhatlan hibát, hogy azt erkölcsi méltóságának egész komolyságával rendreutasítsa: úgy bizonyára nyert pere lesz.

Az ellenzéki szellem legyőzésének egyik legbiztosabb eszköze az új tanárra nézve a jó előkészülés. Az olyan előkészülés által, mely mind tárgyilag, mind módszerileg biztos nyugalommal, sőt meglelégedéssel képes eltölteni az ember lelkét, nemcsak nyeregben fogja találni a tanárt minden eshető oppositionalis kíséret, hanem a legbiztosabban le is fogja lohasztani a tanulóban az aravaló kedvet. Ennek az előkészületnek azonban kivált eleinte ki kell terjedni a legapróbb részletekig mindenre; még a külső magatartásának is öntudatosan példányszerűnek kell lennie, anélkül hogy legkevésbé erőltetettnek vagy mesterkéltnak láttassék. Kezdő tanítókra nézve nagyon fontos kívánalom az is hogy a lehető legrövidebb idő alatt ismerjék meg nevükről tanítványaikat s véssék jó l be eszükbe pad h e l y ü k e t i s. Ez a legelső gyep l ő szála a fegyelemnek. Eris szellemi éberlét, az egész osztály felett uralkodó átható biztos tekintet: e tulajdonok mellett mint a sötétség a napsugarak előtt fog az ellenzéki szellem észrevétlenül kihúzódni a tantoméből. Az ellenzéki szellem úgyszólván elpárolog a tanítónak amaz erős akarata előtt, hogy nem fogja túrni azt; csak hogy ez az erős akarat ne nyilvánuljon aztán se indulatos szavakban és to-

porzékolásokban, se általában semminemű pedagógia-ellenes alanyiaskodásokban.

Itt lesz helyén reflektálni egyszersmind arra is, hogy a nőnemű növendékeknél előfordul-e az ellenzéki szellem s ha igen, úgy bir-e az valami a fiukétól eltérő sajátságokkal is? Az első kérdésre könnyű a felelet. Hisz láttuk már, hogy az ellenzéki szellemnek általános lélektani indokai vannak s ebben benne van a felelet az első kérdésre.

Sőt éppen a női természetnek az az eldisputálhatatlan sajátsága, hogy a külső behatásokkal szemben nagyobb irritabilitással, (érzékenységgel v. fogékonysággal) vannak felruházva, mint a férfiak, következik, hogy náluk sokkal nagyobb hullámzása van annak, amit a „tetszik és nem tetszik“ szavakkal szoktunk kifejezni. Úgy hiszem, hogy ennek constatirozása által a másik kérdés nyitját is megtalálhatjuk. A női ellenzéki szellem bir, sőt úgy hiszem nagyon is bir különös-sajátságokkal. Habár ingerlékenységük sokkal finomabb és érzékenyebb is mint a férfiaké, de maguk az érzések rendesen még se oly intensivek, mint ezeknél. Náluk az érzések hullámzása gyorsabb, nálunk mélyebb; ott könnyebb, itt tartósabb. Különben midőn a férfiak érzelmeit erő és mélység tekintetében kiválóbbnak karakterisáltam, úgy hiszem csak félig találtam el az igazságot, mert e sajátság csak azok activ kihatásaira vonatkozhatik, míg ellenben a nők érzelmeinek passiv természetű nyilvánulásai olykor valóban bámulatos erőről és kitartásról tesznek tanúságot. Azt hiszem tehát, hogy éppen ez a passivitás az a tulajdonság, melylyel legtalálóbban characterisálhatjuk a nők ellenzéki szellemét az iskolában. A fiuknál, hogy úgy szóljak nagyon is látható és

kézzelfoghaló, azaz többé kevésbé kihívó, nyers, vad, erőszakos, sértő, romboló: szóval a c t i v; a nőknél ellenben létező és meg sem látható, csak inkább érezhető; tehát ritkán támadó s akkor is a mily rohamos a kitörés épp oly gyors a visszavonulás; a legtöbbször azonban csak ellentálló, visszautasító és makacskodó, szóval p a s s i v, de ebben aztán jóval felül is múlják a fiukat.

A nyilvános, vagy intézeti nőnevelés terén részemről közvetlen tapasztalatokkal nem rendelkezhetvén, igen örvendenék, ha fentebbi Ítéletemet a bővebb tapasztalat kritikájára méltatná. Megvallom azonban azt a gyengeségemet, hogy fentebbi felfogásom helyességében erős a bizalmam.

A napokban hallottam egy barátomtól erre vonatkozólag egy érdekes kis történetet, melyet annál kevésbé hallgathatnék el itten, minthogy ez nézetem szerint a nők ellenzéki szellemének sajátos természetét minden elméleti fejtegetéseknél jobban characterisálja.

Egy vidéki tanítónőképezdénél történt, hogy a férfi tanárok egyike az intézet folyosóján végig haladva egy növendékével találkozik, kit — mivel a kelletténél pongyolábban volt öltözködve — jónak látott komolyan figyelmeztetni megjelenésének illetlenségére s utasította, hogy menjen azonnal szobájába s öltözzék fel a mint illik. A leány érzékenyen megsértve és szégyenitve távozott. Volt sírás és elfojtott bosszúság, melyben osztálytársai — mind megannyi érzékeny lány-szívek — híven osztakozván, mindenek előtt elhatározták hogy az a tanár igaztalan, zsarnok ember. De ezt jó volna valami módon éreztetni is vele! Nem sokára ki is főzték a tervet. Másnap, midőn a tanár az összeesküvők osztályába előadására menne, bámulva látja, hogy az egész leány-

sereg kivétel nélkül bizonyos feltűnő, keresett díszbe van öltözve. — Szinte képzelet az ember, hogy mily büntető szemekkel nézhettek tanárukra, mintha mondani akarták volna: No lám zsarnok ember itt van a mit akartál, gyönyörködj hát a művedben! A tanár elérte a dolgot s rögtön fel is metszette a mérges kis daganatot azzal a kérdéssel: „Ugyan kisasszonyok, mit jelentsen ez a szokatlan dísz a mai öltözékükben?“ Éppen erre vártak — s a megsértettnek kebelbarátnője diadaltól sugárzó arczzal válaszolt: „Ez csak azért van tanár úr, mivel nem akartuk magunkat kitenni annak a megrovásnak, mely tegnap x. kisasszonyt érte.“ Az egész osztály arcza ragyogott a vizatorlás sikerülte feletti örömtől. De vajmi kevés ideig tarthatott az! A tanár, a helyett, hogy amint várták, magát lesújtva érezte volna, mosolygva s a legkegyetlenebb hidegvérrel csak annyit válaszolt: Lám, lám szegény fejük! S önök még nem tudnak különbséget tenni az illetlen pongyola s a keresett dísz között —? Ezzel rögtön előadásához fogott mintha semmi sem történt volna. A lányok azonban ez egyszer gyökeresen kigyógyultak ellenzéki hajlamaikból.

Ennyit a nőnemű ellenzéki szellem jellemzéséről.

A felhozottakon kívül van különösen egy általános varázs-szer mindennemű oppositionális hajlamok ellen s ez az ifjúság iránti valódi benső szeretet a mit Schleiermacher ekképen fejezett ki: „sich mit der Jugend eins setzen“ „magáévá tenni az ifjúság ügyét“. Hogy mily varázsereje van ennek, erre a legcsattanósabb példát Pestalozzi életéből meríthetjük. Ez az ember meglehetősen birt mindazokkal a tulajdonokkal, melyek méltán megnehezíthették volna neki a fegyelem fenntar-

tásátmégis nem volt növendékeinél soha híre, helye se az oppositionnak. Képzeljünk csak tisztelt hallgatók magunknak egy vén, rút, elhanyagolt külsejű embert, ki írni se tudott helyesírási hibák nélkül és saját vallomása szerint sem jól olvasni, sem számolni nem volt képes s ki mint magasröptű ábrándozó még a hozzá közelebb állókra nézve is hol nevetség, hol szájalom tárgya volt. Vegyük e mellé azt, hogy egy ilyen ember az ő reformátor! eszmeivel szűkkeblű, kisvárosi nyárspolgárok közé jut, kik neki mindenben akadályára vannak; hogy tanítási elveinek minden jelessége daczára is fudázó természetével, hibás kiejtésével és az eszményeknek a valósággal való szüntelen! összekeverése által a gyermekeket inkább összezavarta, mint felvilágosította, de sőt a fegyelmezésben is annyira nem volt mester, hogy néha fejbaraczkokkal és pofokkal volt kénytelen a pajkos gyermekek közé csapni: mindezeket elgondolva, mondom, el kell ismernünk, hogy valami saját szerű, bámulatosan erős köteléknek kellett lenni annak, mely a gyermekeket oly erősen odafűzte eh ez az emberhez, hogy mindent megtettek a kedvéért és emlékét egész életükön át oly szent kegyelettel őrizték. Ramsauer azt mondja róla: rendszeresen nem tanul-tam nála semmit, mint tanítványainak egyike se, de az ő szent buzgósága, az ő odaadó önfeláldozó szeretete és az ő feltűnően komoly, nyomasztó helyzete, mely még a gyermekek szemeiben sem maradhatott titokban, mindezek a legmélyebb benyomást okozták rám és gyermeki hálás szívemet örökre az övéhez fűzték.

Pestalozzi élete a legviiágosobban mutatja nekünk, hogy milyen „nagy hatolom“ a szeretet a

nevelésben, s ha előtte nem állhat meg az ellenzéki szellem, mint a köd a tavaszi napsugár előtt, úgy bizonyára ennek hiánya lesz, a mi azt leghamarabb létrehozza. Nem annyira a közszellem buja tenyészte tehát, és nem is annak erőszakos elnyomása idézi a leghamarabb elő az ellenzéki szellemet, hanem egyfelől az a durva tanári g ő g és önkén y, mely tanítványaiban csupán rabszolgákat akar látni, másfelől pedig az a t a p l ó s napszamos! szellem, az az élettelen mechanizmus, melynek fojtó gőzköréből a menekülési vágy oly természetes! Ezek az ő melegágyai. Az első az ellenzéki szellemet rendesen nyílt ellenszegülések és zavargások alakjában fogja provocálni, míg a szívtelen gépszerűség mellett inkább csak alattomban fog terjedni és pusztítani, s rendesen complottirozás k b a n nyilvánuland. Mind a két főforrása az ellenzéki szellemnek viszont különböző idők és országok általános iskolai viszonyaiból veszi eredetét. Magyar iskolai viszonyaink közelebbi nagy átalakulási phasisa a forradalom utáni időszak elején vette kezdetét, s emlékezzenek csak vissza, a kik tehetik, hogy például a forradalom előtti időszakban mily sűrűn, és a mostani nemzedék előtt csaknem hihetetlennek tetsző durva alakban mutatkozott az iskolai ellenzéki szellem a hazában szerteszt. Ámde gondoljunk egyszersmind vissza akkori tanítóinkra, a tanrendszerre s tanításra, s ki fog csodálkozni többé az akkori tanulói élet istentelen gonoszságain? A dicséretes kivételek leszámításával elmondhatjuk, hogy épp oly istentelen gonosz volt magában véve az egész tangépezet is. Egy-egy valódi, hivatott tanító megakadt akkor is a sok rász között, s ha az ilyenek valódi herkulesi erővel küzdve, harczolva, az öröklött visszaélések Augias-istálóját vala-

mennyire kitakarították, tanítói egyéniségüknél fogva annál nagyobb és áldásosabb hatást tudtak gyakorolni az elvadult, de még meg nem romlott ifjúságra. Emlékezzünk csak egy néhai Szász Károly, Dózsa-Elek, Brassay, Gönczy, Lugossy, Török Pál, Szabó György tanári pályáikra; — ezek és a hozzájuk hasonló egy-két tanár valóságos gondviselészerű emberek voltak a magok idejében a hazai tanügy terén, mert azon kívül, hogy fáklya-fényül szolgáltak az akkori köznevelés sötétségében, egyszersmind m e g m entői lettek a társadalomban a hazai intézetek mélyen m e g r e n dült hitelének.

Magam is örökre kitörölhetlen hálás emlékemben fogom tartani az említettek közül az ezelőtt csak néhány évvel sírba szállt Szabó György emlékét. Nem fogok tán visszaélni t. hallgatóm türelmével, ha e n a g y t a n á r i j e l l e m ismertetéséül elmondok nem annyit, mennyit a tanítvány! kegyelet elmondani szeretne, hanem legalább — a mennyi értekezésem keretébe illik.

Mindjárt aforradalom letiprása után az ország külömböző részeiből, mint hajótöröttek a múltó vihar hullámaintól hányatva és kidobva, egy puszta szigeten szedtük össze magunkat, s ez ama tanintézet volt, mely habár a forradalom halottrablóitól a népfelkeléstől az utolsó vasszegig kifosztatott, mégis a leghamarabb össze tudta szedni magát, hogy menhelyet adjon a zaklatott, bujdosó ifjúságnak. E tanintézetnek, a sz.-udvarhelyi ref. collegiumnak, Szabó György második megalapítója, valódi IV. Bélája volt. Az önkény és boszúállás embereivel az a hosszú szikár, s csaknem ijesztően szellemi alak képes volt egy maga szembeszállani, és olyan harczok után, melyek egy historikus tollára volnának érdeemesek, kivívta azt, hogy már

1850-ben egy egész kis honvédcsoport (köztük magam inkább csak honvédesdit játszó gyermek) folytattuk 1848-ban megszakított tanulmányainkat. A katonai és polgári hatóságokkal folytatott hadműveletei után Sz.-nak egy más, amannál is terheesebb hadművelete következett, és pedig: velünk, t a n i t v á n y a i v a l. Az volt az igazi fényes pedagógiai hadjárat, az övé! Mert: az volt az igazi! ellenzéki szellem, a miénk! A régi iskolai életünk reminiscentiáiban gyökerező erős ellenszenv az egész tanári faj ellen, a forradalmi katonai élet következtében megvadult erkölcsök, a semmi féket túrni nem tudó erős szabadsági szenvedély, mindezek oly nagy mértékben lakoztak bennünk, hogy csaknem képtelenek voltunk minden komolyabb és szelidebb szellemi munkára, egyszóval: alig volt valaha tanárnak gonoszabb és vadabb néppel baja, mint a milyenek mi voltunk! Mindnyájunkat a collegiumi internatus védő szárnyai övedztek; de ez az internatus — megvallva az igazat — sokkal inkább hasonlított hol egy kaszárnyához, hol egy korcsmához, mint egy nevelőházhoz. A nevelésnek eme óriási akadályait többnyire még tetemesen növelték Szabónak többi hivatalársai tapintatlanságuk és képtelenségük-nél fogva. A régi iskola és régi rendszer e megkérgesült hívei újból csak a butitási tanelvek szerint tanítottak, és a régi rabszolgai alárendeltségi viszonyba akartak minket belefegyelmelni, mi által természetesen a legbrutálisabb demonstratiókra ingereltek. Az, hogy feléjük sem hallgattunk a tanórákon, hanem vagy titkosan keringő röpiratokat, regényeket olvastunk, vagy a legagya-furtabb csínyekkel bosszantgattuk őket: ez csak a rendes állapot volt. Néha, ha valame-lyikünkkel a tanárok akkori felfogásunk szerint

méltatlanul bántak, elhatároztuk, hogy nem megyünk el az órájára, s a nagy ünnepélyességgel beharangozott tanelőadáson nem talált a tanár egy lelket se, mi pedig szobánk ajtajában a hosszuszáruból füstölve röhögtük a sikerült tréfát; máskor meg úgy ráztuk le nyakunkról a gyűlölt, vagy unt tanár óráját, hogy bevártuk ugyan őt az osztályban, hanem elbarrikádoztuk előtte az ajtót székekkel és padokkal úgy, hogy ez csak fejét volt képes rajta bedugni, s ekkor a kívülről ostromló tanár és a rögtönzött védművek biztonságát élvező ostromlottak között formális capitulatio köttetett a szabad kivonulhatásra és az órák elengedésére. Ilyen néppel, ilyen körülmények között s ilyen segítség mellett kezdette meg Szabó ellenünk a padag. hadjáratot, és azon szent kegyelet, melylyel az akkori „vad nép“ Sz. emlékének áldozik, eléggé bizonyítja, hogy a győztesek nem mi maradtunk. Miképpen? Sok tanulság rejlik ebben, és elmondom, mert élénk emlékemben lévén, liiven tudok számolni felőle. Mindenek előtt Sz. még velünk rákoncztalan politikai és iskolai forradalmárokkal szemben sem veszítette el nyugalmát soha egy perczig se. Kiválóan tudott nekünk imponálni hideg, szenvedélytelen kedélynyugalmával, továbbá csontig ható sarcasmusával és gúnyjával, mely nála a mily éles, ép oly igazságos fegyver volt, s a melylyel kérlelhetlentl tudott ugyan sújtani, de mindig csak a hitványságot, durvaságot és selejtességet. A legelső hatása tehát az volt reánk, hogy elkezdettünk félni tőle. Féltünk a nélkül, hogy tulajdonképpen valaha büntetett vagy gorombáskodott volna. A kik leginkább henczegtek, azokat tette a legnevetsegesebbé az osztályban. A ki nem tanult, az nem került ki sarcasticus megjegyzéseinek éles falánkját. Egyszer csak azon vettük észre

magunkat, hogy ezt az embert kezdjük r e s p e c tálni. Az a fiatal honvéd fiú, ki már több ízben nézett farkas szemet a halállal, nem tudta kiállani ennek a vézna embernek szűrő tekintetét, s inkább tanult, hogysen a szájára kerüljön.

Így változott lassanként át a félelem valódi benső tiszteletté. Arra a felfedezésre jöttünk, hogy az ő órái éppen nem unalmasok, mint szokás szerint, és ez az érzés lassanként egészen az élvezetig fokozódott. Egymaga mintegy négyféle tantárgyat tanított és ezt mind úgy, hogy habár mindegyre zaklatott a felettetéssel, mi mégis örömet mentünk óráira, mert itt valódi szellemi táplálékot és szellemi gyarapodást találtunk. Kénytelenek voltunk megbámulni ismereteinek sokoldalúságát és alaposágát. A tisztelet után nemsokára bekövetkezett a szeretet is. Eljárásaiból mindig kiértzett a szigorú igazságosság, és mi több, a méltányosság. Nagy tekintélye, melyet magának előttünk kivívott, korántsem volt válaszfal közöttünk. Lehetetlen volt észre nem vennünk, hogy ez az ember egészen érettünk él. Szellemi fegyelmezésünkre épp oly szerencsésen választotta meg, mint használta is fel — a menny iségtan t. Nekünk azonban eleinte sehogy sem volt Ígyünkre az a sok mennyiségtani házi feladvány; megkísértettük tehát kijátszani őt, a mi egy internátusban éppen nem is látszott nehéznek. Akadt az osztályban egy-két jó mathematicus; ezek dolgoztak, mi meg másoltunk. De ez a kényelmünk nem sokáig tarthatott. Szabót nem volt olyan könnyű dolog rászedni. Az ő pedagógiai stratégiája hamar elvágta restségünk egerútjait. Fogta magát tehát, s minden két ember számára egészen különböző

mennyiségtani feladványokat írt be (sajátkezűleg) azok naplóiba, rendszeresen 7—8 példát, hogy még ez a kettő se könnyíthessen magán másképp, mint ha megosztózik a munkán. Két ilyen naplófüzet circulált köztünk és Sz. között. Az egyikben midolgoztuk ki az azon hétre kapott feladványokat, ugyanazon idő alatt a másikban Sz. javította ki — minutiosus gonddal — az az előtti héten kidolgozott feladványainkat, s írta belé egyszermind a jövő héten kidolgozandókat. A hét kitűzött napján nekünk is, neki is készen kellett lenni a magunk munkájával, hogy kicserélhessük a naplókat. így ment ez kérlelhetlen következetességgel az egész éven át. Hogy ez a stratégia mily iszonyú munkájába kerülhetett neki, ezt tanítók előtt uem szükség bővebben magyaráznom. Arra is fel voltunk hatalmazva általa, hogy ha valamelyikünk megakad a munkájában, menjünk csak egyenesen hozzá, ő majd útba igazít. E felhatalraást derekasan igénybe is vettük majdnem minden megválagatása nélkül az időnek, és Sz. úgy elmagyarázott és dolgozott nekünk otthon a lakásán, hogy nem ritkán elfoglaltuk vele még az ebéd vagy vacsora idejét is. Lakása szomszédos volt a mi internálá-sunkkal, és dolgozó szobája ablakainak késő éjjeli világításából győződünk meg, hogy mily iszonyú munkájába került ez embernek az, hogy minket úgyszólván csak egymagára tanítson oly sokféle tárgyból és oly alaposan. Máskülönben úgyszólván kezünkbe szolgáltatatta magát, hogy gúnyt Űzhessünk belőle. Szabó annyira cynikus volt, hogy a mai conventionalis illemformák emberei az olyan tanári szokásokat, minők az övéi voltak, nemcsak nevetségeseknek, hanem egyszerűen abszurdumnak fognák tartani. Szabónak csekély fizetése és terhes családja lévén, csak egy nőcselédet tarthatott.

Természetes, hogy, ez nem végezhetvén el minden házi báj, ebből sok minden kijutott Sz.-nak is, néha olyanok is, melyek — mai fogalmaink szerint — a tanári állás méltóságával nem igen volnának megegyeztethetők. Például: kecskéjét minden reggel neki magának kellett kihajtani a csordába. Szegény jó professor mik azonban sokszor elkésett evvel a dolgával, ilyenkor aztán — mintha most is látnám! — egy hosszú kék flanell ujjasban — addig kergette a kecskét a város főutczáján végig, a míg csak utolérhette vele a csordát. Ez bizony magában véve eléggé comicus jelenet volt, s különös, hogy nemcsak előttünk tanítványai, hanem még a városi lakosok előtt sem tűnt fel az soha nevetségesnek. A Sz. nagy tekintélyének nem sokat árthatott az efféle. Azt hiszik talán, hogy a publikum műveltsége, avagy erkölcsének patriarchalis caractere miatt? Oh nem! Egyszerűen csak azért, mivel tekintélye oly erős alapon nyugodt, hogy azt nem ingathatták meg egykönnyen az ilyen külsőségek, természetesen legkevésbé előttünk tanítványai előtt, kik leginkább tudhattuk, hogy mi vau a cynicus külső mögött. Pedig meg kell még jegyeznem, hogy sem lényében, sem modorában n nem volt semmi, a mi egyenesen a szívünkhöz szólt volna. Ő nem tudott, vagy tán nem akart soha föllekesíteni, s úgy magával ragadni. Erős szellemének igáját lassankint és észrevétlenül adta reánk. A szívet az ész kerülő utján vette be, s tán ezért is volt hódítása oly tartós és biztos.

Vegyük elő uraim a Diogenes lámpását, s keressük vele m a az ilyen tanárokat.

Azonban, ha hazai köznevelésügyünk régiebb (forradalom előtti) aeráját a tanítók részéről álta-

Ián véve, a zsarnoki önkény és a pädagogiai tudatlansággal párosult durvaság, a tanulók részéről pedig a nyílt, és többnyire brutális ellenszegülés! szellem jellemezte, úgy mit mondjunk ami mostani aeránkról?

Nagyon csalódnék, a ki azt tenné fel rólam, hogy e múlttal szemben a jelen számára valami nagyon szép bókokat tartogatok. Igaz, hogy a tűz pusztító elem s a vízzel jól meg lehet fékezni, de azért a víz is okoz legalább is annyi kárt, mint a tűz. Ma már egészen más idők járnak, mint régebben. Jobbak? Mi a teoriák, schemák és systemák korában élünk, hogy ne mondjam „életünk“. A diesterwegismus és mühler-thunismus, benekeismus és (herbart-) zillerismus, fröbelismus stb, úgyszintén a liberalismus és orthodoxia, a materialismus, Spiritualismus, ^socialismus stb. pädagogiai rendszereinek formáiba öntött tanítói gypsfigurák mai korszakában bizonyára a száraz, élettelen formalismus és gépiesség képezi azt a koranyagot, mely már nem annyira ellenzéki szellemet, mint inkább közönyt és szellemi eltaplósodást szülhet tanítványainkban. Régebben az egyén uralma, ma — a formáké. Az egyén uralma alatt a tudatlanság és az önérdék fúriái dúltak az iskolában. Ezt meg kellett zabolázni. Az államhatalom, a tudomány és az érdekvépviselet külön-külön és együtt folyvást kovácsolják a formák a zabláit. Igaz, hogy mai formáink nemcsak számosabbak, hanem hasonlithatlanul jobbak és tökéletesebbek is a régieknél. Az egyén zsarnoksága meg van már törve, de váljon nem emelkedik-e romjain egy másik — a formáké? Nem vádolunk, csak aggódunk. A dolog természetében van, hogy mentői hatalmasabb valamely testület, annál szigorúbb formákat alkot a maga akaratának érvényesítésére, s aggódunk,

nehogy egykor állami kormányzásunk fejlődő ereje — minek máskülönben annyi okunk van örvendeni — önalkotta szép theoriával lény ügözzé a nevelői, tanítói egyéniséget. A tanügy sikeres előhaladásának három tényezőjét szokták a legtöbbet emlegetni, úgymint: a tanítóképzést, a tanítófizetést és az ellenőrzést (tanfelügyelet). Adjunk e három kerékhez egy negyediket, a tanszabadságot, s tanügyünk szekere haladni fog könnyen és biztosan. És ezek a mi kedvencz formáink lenyügözéssel fenyegetik a tanuló szellemét is. Itt a baj legkézzelfoghatóbban mutatkozik a túlhalmozásban, melynek óriási súlya alatt már is roskadozik az emberi természet. De hiába! a kor majomi szeretettel csüng a maga theoria-szülöttein, és nem akar kibocsátani egyet se karjai közül; pedig úgy tetszik, mintha eljutottunk volna mégis odáig, hogy már nemcsak érezzük, de látjuk is a bajt. A mi Brassaink már régóta zsörtölődik e thema felett. Sőt mutogatja is már régen, hogy körülbelől mit kellene kidobni abból a túlterhelés miatt sülyedező hajóból. A szép szó belefagyott a m. tudományos akadémia falaiba, mint a Demanx báró kürtjébe a hang. Most egy angol kürtből hangzik újból felénk ugyanaz a nóta — a Herbert Spencer é b ő 1. Természetes, hogy ezt már sokkal szívesebben meghallgatjuk. Hagyján, csakhogy mikor fogjuk aztán követni is! Persze, elébb föl kellene áldozni vagy egyet előítéleteink és rögeszméink legkedvesebb rajkói közül — és fájdalom, semmi jel sem mutat arra, hogy hajlandók lennénk erre az Abrahámféle „áldozatra“. Valószínűbb tehát, hogy megfordítva inkább a serdülő nemzedéket áldozzuk fel továbbra is — legalább még egy jó darab ideig a theoriák szép rajkóinak. Ebből az állapot-

bői ha sokáig tart, elvégre is, egy oly általános testi és lelki elsatnyulás fog bekövetkezhetni, hogy tanítványaink csupa blasirtságból nem fognak már többé opponálni tudni. A tanuló bábok oly szépen fognak majd tánczolni a rendszer sodronyain, hogy csupa gyönyörűség lesz látni! A tanügy külterjileg — a meddig csak pénzzel győzni lehet — rohamosan gyarapszik. Megérhetjük, hogy még a statisztika is magán kívül lesz örömeiben az iskolák, iskolalátogatók, a tudorok, diplomás tanárok, a tantárgyak, tanórák stb. fényes számainak láttára. Ámde ha a komoly szemlélőnek kedve kerekedik bepillantani egy kissé a statistika könyve helyett az élet könyvébe is, vajjon nem lesz-e kénytelen a külső extensiv eredmények daczára a nevelés intensivitásán a k lassú sorvadásán k e s e r g e ni?

Tudom, hogy sok minden foly be erre, a miről az egyén nem tehet; mert ez az iskolai kérdés is sok más nagy társadalmi kérdéssel áll szoros kapcsolatban. Nem szeretnék ugyan beletévedni a social-bölcsészeti elmélekedések labirintusába. mindazonáltal nem lehet fölvetett themánk mélyére pillantani anélkül, hogy ne vizsgáljuk a társadalmi bajoknak szomorú visszahatásait a tanítókra, s általuk az egész köznevelésügyre. Ugyanazok a betegségek tehát nálunk is, mint csaknem mindenütt a társadalomban. Könnyű szerrel, kevés erővel boldogulni; kicsiből sokat mutatni; a kirakatra hordani mindent és — gyémántot árulni az üvegből; pénzt fejni ki, amennyit csak lehet, testi lelki tehetségeinkből és hivatalos állásunkból, hogy ha csak lehet, első helyre válthassunk jegyet magunknak a mai rohamos élet gyorsvonatán, szóval élni, élvezni úgy, a mint nem lehet, s a mint azok élveznek, a kik az élvezet eszközeiben egy-

két fokkal felettünk állanak: ime ily ingerek futnak végig azokon a centrifugális idegszálakon melyek az iskola organismusának izmait mozgatják.

Ma már a Szabó-féle tanári jellem olyan mint a közforgalomból kiment pénz. Nincs kelete. Az ilyen ember ma már an a e h r o n i s n i u s. Nem értik meg. Az ő idealismusa — nevetséges sentimentalismus; humanitása és tanítványai iránt való szeretete — együgyűség vagy tekintélyfeladás; türelmessége — gyávaság; szívessége — lágyság; nyíltszívűsége — bárgyúság; szerénysége — élhetetlenség vagy ostobaság; önfeláldozó ügybuzgalmára a rágalom és gyanúsítás töviskoszoruja várakozik; igazságossága, egyeneslelkűsége pedig a sértett önérdék füttyköseit zúdítja maga ellen. Ugyan miféle külső elismerésre is számíthatnának ma a Szabó-féle tanítók? Működésük nincs a piacznak szánva; nem hat az ki iskolájuk szerény falain túl! Miképpen állhatnák ki tehát a versenyt ezzel a mai élelmes nemzedékkel! Ez először is kidulakodik a sajtó piaczára, s ott többé-kevésbé hangos kurjongatásokkal törekszik magára vonni a közfigyelmet. írni fog könyvet mentői többet, reformálja gyűléseken és újságokban az egész tanügyet, kikorrigálja a törvényhozást, megleczkézi a közoktatási kormányt, meglepi mind-egyre a világot merésznél merészebb planumokkal, melyek legalább is „századok mulasztásait lesznek helyrehozandók“ Oh te Szabó-féle szánandó idealista, ki elégnek tartod csupán saját iskoládnak élni, hogy nem áttalod még csak létezni is amaz óriások mellett és között! Ki vagyte? Ismeri-e nevedet az irodalom? Van-e összekötéseid az Olympuson? Hisz ha benső ösztönödnek engedve, meg is jelensz néha-

néha az irodalom terén, a te naiv lelkesedésed hangjait meg se érti tán senki, és bizonyos lehetsz benne, hogy a te hitelvesztett „papírjaidat“ nem fogják „jegyezni“ az irodalom börszékén. Alkudjál tehát vagy pusztulj! Mi lesz belőled, ha a csalók, ámitók, szédelgők által túlhagyod magad licitáltatni; ha minden áron tiszta aranyat és ezüstöt akarsz árulni ebben a talmi-arany és china-ezüst világban? Szerencsétlen anachronismus te, lódulj odább, s adj helyett az életrevalóbbaknak! Múzeumba veled! Ott megtűrünk, sőt meg is bámulunk, ha kell, de itt „nincs számodra hely . .

Ne mondják uraim, hogy messze ragadott hevem. Tárgyamnál vagyok. Iskoláink közszellemének tanulmányozásával lévén bajunk, a természetan methodikájának szabályai szerint jártam el: láttuk a tüneményt, hadd lássuk tehát az okokat is. S ha netán hangomnak keserősége bántotta volna önöket, gondolják meg, mielőtt elítélnének, hogy előadójuk átélte és éli, a mit mondott; hogy élete a fentebb vázolt múlt és jelen közé lévén beékelve, midőn ma dicső mintaképeinek egyikét Önök elébe rajzolta, ebben az ő Szabó Györgyében az „utolsó Mohikánok“ egyikét vélte maga előtt látni. De a teljes reménytelenség vagy férfiatlan kétségbeesés keserűségeinek se vegyék szavaimat. Én is tanítóképző vagyok, s mi többé-kevésbé romlatlan ifjú természetet veszünk birtokunkba. Ez az ifjúság most is épp úgy tud lelkesedni minden szépért, jóért, mint régen, csak legyen, a ki hasson reá. Igaz, hogy nem csak mi hatunk rá, nem csak mi neveljük, s azok a többi nevelési tényezők a legtöbbször egyenesen keresztezik a mi munkánkat; de ha jól és lelkesen dolgozunk, úgy a mi alkotásunk lesz a maradandó, s ezzel a fegyverrel megostromoljuk a jövőt.

Mentői több nevelési akadályllyal és ellenhatással kell azonban küzdenünk, annál nagyobb szükségünk van teljes, osztatlan erőnkre és a nevelési eszközök csorbítatlan birtokára. Ezért vagyunk oly féltékenyek a nevelés szabadságára, s nézünk — habár most még indokolatlannak látszó gyanakvással, tanügyünk újabb rendszereinek formáira: annyiféle bilincset viselt már eddigelé az a szegény iskola, hogy nem csoda, ha a szabadság védelmi intézkedéseiben is újabb igák rémképeit látják. És annyit küzdöttünk és küzdünk az általános nemzeti nevelés magasztos eszméje mellett — és annyit áldozott és áldoz érette a haza, hogy — úgy hisszük — teljes jogunk van féltékeny szemekkel örködni ama drága intézmény fölött, melyhez annyi szép remény fűződik. „A művészet a művészek — s az iskola a tanítók által virágzik“, szokták mondogatni. Elfogadjuk. Néha szemrehányólag arra is szoktak figyelmeztetni, hogy „nem az iskola van a tanítóért, hanem megfordítva“. Ezt is aláírjuk. De ha az iskola éltető szelleme csakugyan mi vagyunk, úgy adják meg mindig készséggel és utógondolatok nélkül ezt a névelői önállóságot (nem függetlenséget), mely nélkül ama nagy várakozásoknak és követeléseknek eleget nem tehetünk soha, és engedjék meg hogy a fentebbi közmondások egyikét ebből a szempontból átalakíthassuk mi is ily formán: „Ne a tanító legyen a szervezeti formákért, hanem megfordítva.“ Világosabban szólva: A szervezeti formák csak eszközökül szolgáljanak, melyek segítségével az „az éltető szellem“ a tanító az adott célokat az adott körülmények között annál jobban megvalósíthassa. Isten óvja élni és fejlődni vágyó ifjú állami intézeteinket, nehogy azok a formák és in-

tézmények, melyeket az éltető szellem támogatására állítottak fel, védelem és segítség helyett egykoron szorítani és fojtogatni kezdjék azokat. Nehogy az az ellenőrzés, mely nélkül a biztos, czélirányos haladást mi sem tartjuk lehetségesnek, a tudatlanság vagy dilettantismus, a hiúság vagy önérdek, az előítéletesség vagy egyoldalú elfogultság veszélyes ellenáramlatainak tegyék ki az iskolát és a tanítót. Nehogy a tanítónak ilyen ellenőrzésből eredő ellenáramlatoktól kelljen védenie magát és iskoláját; nehogy ilyen harcokra kénytelenitessék fordítani erejének egy részét, mely egészben véve is alig elég feladatainak megoldására. A tanügy terén a szabályozások, rendszeresítések, az „egyöntetűségek“, szóval a gyökeresebb reformok egyike sem eszközölhető megfelelő burokratikus! apparátusok nélkül. E kifejezéshez — még a közel múlt sötét időkből — nagyon gyűlöletes fogalmakat szoktunk kötni, s csaknem elválaszthatlannak tartjuk azt a hivatalnoki pöffeszkedéstől, zsarnoki önkénytől, rövidlátó paragraphus-bölcsességtől és pedantériától. Ez a felfogás pedig nézetem szerint merőben téves, mert a jó és erélyes kormányzás társadalmi szükség, s ezért az ilyen burocratia a legszabadelvűbb államszerkezetben sem nélkülözhető; az egyének gyarlóságai és visszaélései ellen irányuló gyűlöletünket pedig nem szabad átruháznunk magára az intézményre is. Sőt úgy vagyok meggyőződve, hogy egy szakértő és erélyes burocaubeli tanügyi kormányzásra alig lehet valahol nagyobb szükség, mint éppen nálunk Magyarországon. De — mint magában véve minden jó és hasznos intézménynek — ugy ennek is van egy, csaknem kikerülhetlennek látzó nyavalyája, s ez: h o g y a m e g f e l e l ő k ö-

zegek hivatalos teendőik nagy hal-
 mazában nem igen érhetnek rá az
 egyes iskolák valódi állapotainak
 behatóbb és részletesebb tanulmá-
 nyozására, s így a legtöbb esetben a szembe -
 ötlőbb, külső csalékony jelekre kénytelenek
 fektetni ítéletüket.

Ezt a gyengéjét — nem az embereknek, hanem
 az állapotoknak két kézzel és az önfentartás me-
 rész elszántságával igyekszik megragadni és ki-
 zsákmányolni az élelmes charlataneria. így kezd
 nálunk az iskolai ámitás és szem-
 fényvesztés valóságos művészetté
 és t u d o m á n y n y á k i f e j l ő d n i, s ez az ügy
 igaz munkásaira nézve természetesen rendkívül le-
 hangoló és elszomorító, főleg annál az oknál fogva,
 mivel az ily versenyben egyelőre min-
 dig bizonyos a veszteség, s addig, míg az igazság
 az ámitás felett önmagára is diadalmaskodhatnék
 (mert a végdiadal felett nem lehet kétség!), maguk
 és intézetük sorsa soha se elég biztos, vagy a leg-
 kedvezőbb esetben is nélkülözni fogják felülről azt
 az elismerést, mely igaz és hű munkásságuk leg-
 főbb jutalmát képezné. Ezt az állapotot még job-
 ban elősegíteni fogja az a körülmény, hogy a kor-
 mányzás könnyebbítésére szolgálendő n i v e l l i
 rozási törekvésekkel szemben, ha egy
 okos, tárgyias oppositio kifejtésére van szükség,
 úgy erre mindig csak az erős tanítói karakterek
 vállalkoznak. Mert a charlatan oknak rendesen
 csak egy akarata van: tetszeni és kedvé-
 be járni a hatalomnak, nevezzék azt,
 a kár kormánynak, a k á r u g y n e v e -
 zpl1 közvéleménynek, akár sajtónak.
 Ámde az oppositio, bármely jogosult legyen is
 különben, többé-kevésbé kellemetlen érzést, talán

ellenszenvet is ébreszt azokban, kik ellen irányul, s mivel az opponálás igazolásán szolgálendő alaposabb utánajárásokra rendszeren szintén hiányzik az idő, az opponáló igaz meggyőződés embere sokszor kénytelen elveszteni pőrét és — elöljárói jóindulatát.

Az akarat nélküli ámitok tehát itt is meg nem érdemlett előnyben fognak lenni az igazak felett.

Nem folytatom tovább a paralellát. Hisz azt is vethetné valaki vissza: emberi dolog az mind, s így megy az másutt is, sőt mindenütt széles a világon. Belenyugszom. De a mit felhoztam, elég lehetne legalább azon egynek igazolására, hogy ne becsüljük túl a hivatalos ellenőrzés jelentőségét, s hogy ez legyen eléggé óvatos úgy a felmagsztalásokban, mint az elítélésekben. Hadd biznának az ellenőrzésből valamit részben magára az intézetre, részben — a hol vannak — a józan szakértők ítéletére, és bizonyos mértékig a jövőre is. Kevésbbé korlátozott cselekvési szabadság és ezzel egyenes arányban' álló személyes felelősség: ez képezi a legfejlettebb kultúrával bíró államok iskolai constifutiojának egyik sarkkövét. Hadd charlatankodjék tehát a kontár — ha csakugyan oly nehéz megkülönböztetni a konkolyt a búzától — a világ szeme láttára és úgy szólván a maga szakállára, de mellette hadd vethesse el a feladata magaslatán álló igaz munkás is háborítlanul a jövő nemzedék felvirágoztatásának magvait! Az egyes intézetek hadd lennének organicus részei a nemzeti tanügynek, és pedig úgy, hogy ne kénytelenitessenek teljesen feladni önállóságukat a kormányzati rendszerek különböző formái-, bán, hanem hadd fejlődhetnének egyszersmind saját külön individualitások természete szerint is.

Biztos tudomásom szerint ez is hallatlan Eötvösünknek volt egyik kedvencz eszméje, s vajha az utókor kellőképpen tudná méltányolni annak mély igazságát. Mert: mentői nagyobb mérvben terjed világszer te a kormányzat, minden ágában a francia divatu centralisatio; mentői könnyebben kifejlődik mellette az ő germán kinövése a pedáns, czopfos bureaucratia, svégül mentői inkább igyekszik befogni e kettő együtt az iskolát is: annál aggasztóbb mérvben fognak mutatkozni egyebek között az iskolai közszellemnek ama beteges elfajzásai, melyeknek egyikével ma önöket megismertetni törekedtem, úgy annyira, hogy az ily módon elcsenevészedő iskola hitele a társadalomban újból komolyan megrendülhet.